

Kinga Flaga-Gieruszyńska*
Małgorzata Nermend**

Wzorzec roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym jako element socjalizacji dzieci i młodzieży z perspektywy prawnika procesualisty^{1,2}

The Pattern of the Social Role of Witness in Civil Proceedings As an Element of Socialisation of Children and Young People from the Perspective of a Trial Lawyer

Abstract: The authors present the model of a witness in civil proceedings as one of the social roles that should be educated during the process of socialisation of children and young people. In the course of education in the family and in school, a young person is socialised, who acquires the skills to play social roles in relations with others (marriage, parenting, being a member of a specific peer community, etc.), as well as in relations with state authorities (including judicial authorities). One such role that

* Kinga Flaga-Gieruszyńska (ORCID: 0000-0001-5177-4450) – dr hab., prof. Uniwersytetu Szczecińskiego, pracuje na Wydziale Prawa i Administracji; kontakt: kinga.flaga-gieruszynska@usz.edu.pl.

** Małgorzata Nermend (ORCID: 0000-0003-3920-8282) – dr, adiunkt w Instytucie Pedagogiki na Uniwersytecie Szczecińskim; kontakt: malgorzata.nermend@usz.edu.pl.

1 Małgorzata Nermend przygotowała podrozdział *Istota socjalizacji dzieci i młodzieży*, a pozostałe części – Kinga Flaga-Gieruszyńska.

2 Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach projektu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą *Od Korczaka do Kulmowej. Dziecko i „język wczesnej edukacji”* nr projektu DNK/SP547378/2022. Kwota dofinansowania 56.870,00 złotych całkowita wartość projektu 67 070,00 złotych.

most citizens will face due to the universality of civil-law social relations is the role of a witness in civil proceedings. The paper identifies the essential elements that make it possible to recognise that this role is performed correctly by the person concerned. At the same time, when considering on the basis of the fundamental civic duty expressed in the Constitution, which is the observance of the law, it was pointed out which aspects of witness status should be particularly emphasised during the socialisation of the younger generation. In that regard, the obligation to appear in the court, the obligation to make a promise and the obligation to give evidence were indicated in this regard.

Keywords: witness's pattern, socialisation, citizen, civil proceedings.

Wstęp

Znaczenie obywatelstwa jako relacji osoby fizycznej wobec państwa interpretuje się w różny sposób, jednak z perspektywy niniejszych rozważań najistotniejsze jest postrzeganie obywatelstwa jako akceptacji przez te osoby obowiązków wobec państwa i ich internalizacji, włączenia ich przez jednostkę w uznawane i realizowane przez nią wzorce normatywne³. Obywatelstwo to status prawny jednostki i jednocześnie rola społeczna⁴. W literaturze podkreśla się, że każda jednostka zajmuje w życiu jednocześnie bądź kolejno, wiele pozycji w życiu prywatnym, zawodowym albo publicznym, jednak nigdy nie jest w stanie wyczerpać wszystkich możliwości, jakie stwarza jej dane społeczeństwo. Rolę społeczną określa się jako zespół praw i obowiązków związanych z danym statusem społecznym oraz jako schemat postępowania z nią związany – jej scenariusz. Na kształt danej roli społecznej wpływają przypisane jej zachowania nakazane i zakazane oraz element nazywany marginesem swobody. Poszczególne role różnią się szerokością marginesu swobody, ponieważ scenariusze jednych pozycji pozostawiają mniej miejsca na improwizację

3 J. Bartkowski, *Państwo, prawa i obowiązki obywatelskie w świadomości społecznej*, w: *Praktyki obywatelskie Polaków*, red. J. Raciborski, Warszawa 2010, s. 51.

4 J. Raciborski, *Wprowadzenie: oblicza obywatelstwa*, w: *Praktyki obywatelskie Polaków*, s. 8.

niz schematy innych⁵. W przypadku roli społecznej świadka w postępowaniu sądowym mamy do czynienia z minimalnym zakresem improwizacji, z uwagi na bezwzględnie obowiązujące przepisy ustawy z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego⁶ (dalej również jako k.p.c.). W tym przypadku schemat postępowania osoby występującej w roli świadka jest precyzyjnie określony poprzez agregat praw, a w szczególności obowiązków przypisanych świadkowi w poszczególnych postanowieniach ustawy procesowej.

W konsekwencji społeczna rola świadka obejmuje pewien zespół zachowań, jakie są przypisane każdemu świadkowi bez względu na jego osobiste poglądy i opinie. Z uwagi na to, że rola ta jest wspólna dla wszystkich świadków, można mówić o zachowaniach odpowiadających roli świadków bez względu na status, wiek i inne istotne cechy osób, które mają tę rolę wypełnić⁷. Tym samym tak ważna jest socjalizacja młodych obywateli, którzy w ten sposób internalizują role społeczne i uczą się odgrywać swoje role w społeczeństwie i w strukturach państwa. Jak wskazuje się w literaturze, socjalizacja w największym uproszczeniu oznacza wychowanie i naukę, przystosowujące jednostkę do życia w społeczeństwie. Socjalizacja pierwotna zachodzi we wczesnym wieku dziecka i zazwyczaj odbywa się w rodzinie i w szkole. Natomiast socjalizacja wtórna to wpływ całego otoczenia społecznego na jednostkę i trwa właściwie całe życie, choć oczywiście z największym nasileniem w latach dzieciństwa i młodości⁸. Jednocześnie wskazuje się, że proces socjalizacji ma charakter całościowy, obejmuje bowiem zarówno świadome, jak i niezamierzone formy oddziaływania na jednostkę. Idealnym celem socjalizacji, możliwym do wyobrażenia, choć w praktyce nierealnym, byłaby całkowita internalizacja przekazywanych wartości, norm i wzorów zachowań, wyrażająca się nie tyle w tym, że jednostka przestrzega określonych zasad ze względu na to, że wymaga tego od niej otoczenie społeczne, ile w tym że w ogóle nie przychodzi jej do głowy, że można

5 M. Arczewska, *Społeczne role sędziów rodzinnych*, Warszawa 2009, s. 18.

6 Ustawa z dnia 26 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U z 2023 r. poz. 403.

7 M. Arczewska, *Społeczne role*, s. 22.

8 A. Landau-Czajka, *Socjalizacja obywatelska dzieci i młodzieży*, w: *Metamorfozy społeczne, t. 10: Społeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie*, red. J. Żarnowski, W. Mędrzecki, Warszawa 2015, s. 137 i n.

by postąpić inaczej⁹. Z perspektywy relacji obywatela wobec organów wymiaru sprawiedliwości konieczność przestrzegania określonych zasad jest jeszcze wzmocniona nie tylko tzw. sankcją rozsianą (dezaprobatą społeczeństwa), ale również sankcjami prawnymi, o czym będzie mowa dalej.

Z tego względu należy podkreślić powinność działania rodziców i pedagogów na rzecz socjalizacji jako procesu równoległego do wychowania dzieci i młodzieży, również w zakresie przyjęcia wzorców realizacji obowiązków odnoszących się do dokonywania określonych czynności na żądanie organów wymiaru sprawiedliwości. Nie bez przyczyny w literaturze wskazuje się, że najważniejsze instytucje socjalizacji – to system kształcenia (szkoła i instytucje oświatowe), środki masowego przekazu, zbiorowość uczniowska albo pracownicza, instytucje kultury, Kościół, wspólnoty wyznaniowe. Najważniejszymi sprzymierzeńcami w socjalizacji są grupy rówieśnicze, a także konkretne osoby – ojciec, matka, nauczyciel¹⁰. Jednak w przypadku obowiązków obywatelskich realizowanych w postępowaniach sądowych, proces socjalizacji osiągnie swój cel jedynie wówczas, gdy pedagog albo inna osoba zaangażowana w proces wychowania będzie wiedziała, jakim wzorcem powinna się posługiwać, budując pełny i prawidłowy obraz roli społecznej świadka.

Celem opracowania jest przedstawienie najistotniejszych elementów wzorca roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym, które powinien poznać młody człowiek w ramach socjalizacji na każdym etapie edukacji. W tym zakresie w okresie edukacji szkolnej szczególne znaczenie ma wykorzystanie przez wychowawcę posiadanych instrumentów interakcji z uczniami, w szczególności godziny wychowawczej, której jednym z celów jest kształtowanie ról społecznych, także związanych z przestrzeganiem prawa. W praktyce wskazuje się, że właśnie godzina wychowawcza, choć nie tylko, o czym będzie mowa dalej, powinna być przeznaczona m.in. na wspieranie rozwoju kompetencji społecznych uczniów, ich samoświadomości, twórczego myślenia oraz postawy odpo-

- 9 A. Zduniak, *Socjalizacja w kontekście nowoczesnego społeczeństwa*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 56 (2013) nr 1 (221), s. 52.
- 10 A. Harbatski, *Socjalizacja jako mechanizm kształtowania tożsamości dziecka*, w: *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem*, t. 2: *Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, red. E. J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka, Białystok 2022, s. 134.

wiedzialności za siebie, innych ludzi, a także za otoczenie społeczne¹¹. Omówienie prawidłowej realizacji ról społecznych związanych z relacjami z wymiarem sprawiedliwości, organami ścigania i organami administracji publicznej wprost w te cele się wpisuje, co więcej wydaje się jednym z najistotniejszych aspektów socjalizacji dzieci i młodzieży.

Istota socjalizacji dzieci i młodzieży

Socjalizacja dziecka zaczyna się w rodzinie z chwilą jego narodzin, a jej dalszy przebieg ma istotne znaczenie na funkcjonowanie w grupie społecznej, wpływając na jego fazy rozwojowe. To dzięki rodzinie dziecko buduje swoją tożsamość, poznaje wartości, uczy się rozróżniać co dobre, a co złe¹². Uczy się norm i zasad, co sprawia, że w przyszłości stanie się człowiekiem społecznie wartościowym¹³. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji socjalizacji¹⁴ (niektóre z nich zostały już wskazane we wstępie). W tym miejscu warto przytoczyć definicję Wincentego Okonia, że socjalizacja to: „ogół działań ze strony społeczeństwa, zwłaszcza rodziny, szkoły i środowiska społecznego, zmierzających do uczynienia z jednostki istoty społecznej, tj. umożliwienia jej zdobycia takich kwalifikacji, takich systemów wartości i osiągnięcia takiego rozwoju osobowości, aby mogła się stać pełnowartościowym członkiem społeczeństwa”¹⁵. Takie ujęcie wskazuje wprost na najważniejsze podmioty w procesie socjalizacji dziecka, wśród których, prócz rodziny, ważną rolę odgrywa szkoła, będąca drugim – po rodzinie – środowiskiem wychowawczym dziecka¹⁶.

- 11 Np. *Podpowiadamy, jak realizować wartościowe lekcje wychowawcze*, <https://wkla-sie.uniwersytetdzieci.pl/aktualnosci/podpowiadamy-jak-realizowac-wartosciowe-lekcje-wychowawcze>, dostęp: 20.04.2023.
- 12 I. Gumińska-Sagan, *Środowisko rodzinne jako podstawowy czynnik rozwoju człowieka*, w: *Aktywność opiekuńczo-wychowawcza wobec współczesnych wyzwań*, red. A. Łuszczęński, I. Gumińska-Sagan, Lublin 2016, s. 87.
- 13 K. Pierzchała, *Socjalizacja dziecka w dysfunkcyjnej rodzinie*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis”, 2018, nr 12(2), s. 341–367.
- 14 L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005.
- 15 W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 359.
- 16 U. Tyluś, *Szkoła wobec uczniów z rodzin dysfunkcyjnych – problemy i wyzwania*, „Przegląd Pedagogiczny”, 2019, nr 2, s. 193.

Socjalizacja dzieci i młodzieży jest bardzo istotnym aspektem edukacji, a szkoła jest jednym z głównych miejsc, gdzie dzieci wchodzą w interakcje z rówieśnikami oraz nabywają umiejętności społeczne oraz uczą się określonych ról społecznych. Istota socjalizacji w szkole polega na kształtowaniu ich zachowania, stosunku i relacji z innymi ludźmi, a także z organami państwa. Podczas pobytu w szkole dzieci mają możliwość nawiązywania kontaktu z rówieśnikami, którzy mają różne zainteresowania, ale też odmienne zachowanie lub wychowanie. Wspólne działanie, praca w grupie, interakcje z innymi uczniami, pomagają dzieciom poznać siebie, nawiązać wzajemną relację, wspomagając powstanie u nich empatii i tolerancji wobec innych, kształtując takie wartości jak przyjaźń, chęć niesienia pomocy i właściwe interakcje społeczne¹⁷. Podobne znaczenie ma pełnienie określonych ról organizacyjnych i działań na rzecz społeczności szkolnej. Socjalizacja w szkole umożliwia dzieciom współpracę i zapewnia właściwe pojmowanie dobra jednostki i społeczności, a także rozwijanie umiejętności pomocy w sytuacjach konfliktowych. Dzięki temu uczą się rozwiązywać problemy i komunikować w sposób efektywny. Ponadto szkoła zapewnia dzieciom możliwości poznawania różnych kultur i tradycji, co zwiększa ich tolerancję i otwartość na inność.

Socjalizacja dzieci i ich wychowanie to nierozdzielne elementy procesu uspołeczniania się w szerokim tego słowa znaczeniu i choć nie można utożsamiać socjalizacji z wychowaniem, to jednak należy zauważyć, że one razem tworzą istotny proces kształtowania się osoby. Socjalizacja towarzyszy wychowaniu, tworząc złożony i interakcyjny komponent decydujący o rozwoju społecznych sprawności dziecka jako członka określonych społeczności i obywatela mającego konstytucyjne prawa i obowiązki. Proces wychowawczo-socjalizacyjny w szkole wyznacza wiele świadomych i planowanych przez nauczyciela działań, które określają ramy wychowania będące podstawą do wielowymiarowego kształtowania osobowości.

Podczas procesu socjalizacji w szkole dzieci uczą się zasad postępowania w społeczeństwie, w tym jakże ważnego poszanowania dla drugiego człowieka –

17 A. Harbatski, *Socjalizacja jako mechanizm kształtowania tożsamości dziecka*, w: *Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem*, t. 2: *Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, red. E. J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka, Białystok 2022, s. 125–140.

nauczycieli, innych uczniów oraz norm prawnych, etycznych i moralnych, co jest ważne w kontekście kształtowania zaangażowania i postawy świadomego obywatela. W ramach socjalizacji dzieci uczą się zasad postępowania w społeczeństwie w sposób naturalny i stopniowy, poprzez obserwację i naśladowanie zachowań dorosłych (także poza szkołą, np. poprzez wizyty w sądzie i obserwowanie posiedzeń sądowych w celach edukacyjnych) oraz interakcje z rówieśnikami.

W procesie socjalizacji dzieci uczą się różnych norm i wartości społecznych, takich jak akceptacja innych, uczenie szacunku dla innych, uczciwość, solidarność czy odpowiedzialność. Ponadto w procesie edukacji formalnej w szkole uczniowie uczą się o zasadach funkcjonowania demokratycznego państwa prawa, prawach i wolnościach obywatelskich, zasadach współżycia społecznego oraz o kulturze dialogu i poszanowaniu odmienności. Podczas socjalizacji dzieci uczą się także umiejętności społecznych, takich jak komunikacja, rozwiązywanie konfliktów czy współpraca w grupie, tworząc trwałe i wartościowe relacje międzyludzkie. W procesie interakcji z rówieśnikami uczniowie uczą się, pracować i współżyć w grupie, podejmują wspólnie decyzje i współdziałają z innymi, kształtując swoje umiejętności społeczne, w tym relacje i stosunek do innych ludzi, co wpływa na ich rozwój osobisty i społeczny.

Warto zauważyć, że socjalizacja w szkole nie ogranicza się tylko do interakcji z rówieśnikami. Na ów proces wpływa również nauczyciel, który powinien zachowywać się w sposób niekonfliktowy, cechować się życzliwością, sprawiedliwością i otwartością¹⁸. Powinien w sposób demokratyczny kierować klasą, postępować według uogólnionych, jednakowych dla wszystkich uczniów kryteriów, gdyż jego postawa, sądy czy opinie wpływają na ukształtowanie się wzajemnej atmosfery współdziałania i dalszej współpracy. Nauczyciele pełnią bardzo ważną rolę w procesie kształtowania umiejętności społecznych dzieci, w tym wychowania obywatelskiego czy kultury osobistej. W ten sposób uczniowie zdobywają wiedzę i umiejętności, które pomagają im wspierać się jako osoby społeczne, nieodizolowane od struktur społecznych i państwowych. Dzięki nauczycielom w szkołach na każdym poziomie kształtowane są postawy, wartości oraz umiejętności społeczne u dzieci i młodzieży. Istotną rolę w procesie socjalizacji dzieci pełnią również pedagodzy szkolni oraz psychologowie,

18 Z. Skorny, *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*, Warszawa 1976, s. 145.

którzy zajmują się doradztwem edukacyjnym i psychologicznym. Ich pomoc polega między innymi na rozwiązywaniu problemów psychicznych i społecznych oraz wsparciu w rozwoju społecznym. Ponadto istnieją specjalistyczne instytucje i organizacje wspomagające socjalizację dzieci i młodzieży, takie jak placówki oferujące pomoc psychologiczno-pedagogiczną, ośrodki szkolno-wychowawcze czy domy dziecka¹⁹. W ramach zadań realizowanych przez te instytucje prowadzone są zajęcia i programy służące rozwijaniu umiejętności społecznych u dzieci i młodzieży, wspierające ich procesie adaptacji społecznej, również jako obywatela.

W ten sposób socjalizacja jako cel edukacji ma za zadanie przygotować uczniów nie tylko do życia w społeczeństwie, ale także do zwykłego uczestnictwa w nim i tworzenia poważnych zmian²⁰. Dzięki socjalizacji uczniowie są w stanie wypracować zachowania, które pozwalają im na rozwijanie relacji z innymi, ucząc się, że społeczeństwo zasługuje na szacunek, tolerancję i zrozumienie.

W kontekście prawnym proces socjalizacji powinien również obejmować znajomość postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i innych istotnych przepisów prawa powszechnie obowiązującego. W Polsce uczniowie mają w toku edukacji wiele okazji do poznania Konstytucji RP i zrozumienia jej znaczenia w kontekście funkcjonowania państwa i społeczeństwa. Zagadnienia dotyczące Konstytucji pojawiają się – jak już zasygnalizowano – na godzinach wychowawczych, ale również na innych przedmiotach i na różnych szczeblach kształcenia²¹. Tematy związane z treścią Konstytucji RP, w tym praw, wolności i obowiązków obywatelskich, omawiane są np. na przedmiotach odnoszących się do edukacji obywatelskiej („wiedza o społeczeństwie”, obecnie również „historia i teraźniejszość”), na których powinny zdobywać wiedzę o instytucjach państwowych, zasadach funkcjonowania demokracji, prawach i wolnościach obywatelskich, a także o historii i genezie Konstytucji RP, w ramach przedmiotu „historia” – poprzez naukę o polskiej historii i kulturze, w tym o wartościach konstytucyjnych kształtowanych w historii Polski oraz o powstaniu nowocze-

19 S. Sobczak, *Modele socjalizacji stosowane przez wychowawców w placówkach resocjalizacyjnych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J”, 30 (2017) nr 3, s. 59–75, DOI: 10.17951/j.2017.30.3.59.

20 J. Gołaszewski, *Szkoła jako system społeczny*, Warszawa 1997, s. 386.

21 *Nowa podstawa programowa*, , dostęp: 24.04.2023.

snych ustaw zasadniczych na kolejnych etapach polskiej państwowości. Innym przedmiotem, na którym uczniowie zostają zapoznani z takimi wartościami jak praworządność i postawa społeczna, jest „wychowanie do życia w rodzinie”, w ramach którego zdobywają oni wiedzę na temat bezpieczeństwa rodziny i rodzicielstwa gwarantowanego przez państwo, określonych ról społecznych, a także o zasadach funkcjonowania demokracji, praw i wolności obywatelskich jako zasad konstytucyjnych.

Reasumując, uczniowie zapoznawani są z postanowieniami Konstytucji RP na różnych poziomach kształcenia, zarówno w szkole podstawowej i średniej, jak i w trakcie studiów. Konstytucja RP jest również obowiązkowa w zakresie zajęć i wykładów z prawa konstytucyjnego czy administracji publicznej. W trakcie procesu edukacji dzieci uczą się norm i wartości społecznych oraz umiejętności społecznych, które są wsparciem udziału w społeczeństwie oraz efektywnego uczestnictwa w życiu publicznym.

Konstytucyjne podstawy obowiązków obywatelskich względem organów wymiaru sprawiedliwości

Budując wzorzec roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym, który powinien być przekazywany w ramach socjalizacji dzieci i młodzieży, należy się przede wszystkim zastanowić, na jakich podstawach ten wzorzec został zbudowany. Z perspektywy prawnika oczywiste są przede wszystkim podstawy prawne i związana z nimi argumentacja, dlaczego określone obowiązki należy realizować i jaka jest prawidłowa postawa obywatela wobec organu sądowego, stron postępowania i innych jego uczestników.

Podstawowym źródłem kształtowania obowiązków świadka jest Konstytucja RP, a źródłem prawa doprecyzującym zakres i sposób wykonywania tych powinności, a także wprowadzającym odpowiednie sankcje za ich niewykonanie jest Kodeks postępowania cywilnego. W tej części opracowania rozważania będą skoncentrowane na aspektach fundamentalnych, odnoszących się do postanowień Konstytucji RP.

Obowiązkiem obywatelskim usankcjonowanym konstytucyjnie jest obowiązek przestrzegania prawa. Zgodnie z art. 83 Konstytucji RP każdy ma obowiązek przestrzegania prawa RP. Konstytucyjny obowiązek przestrzegania prawa jest „syntezą wszystkich konkretnych obowiązków ustanowionych jego

normami”²². Przepis ten odnosi się do poszanowania norm prawnych wyinterpretowanych ze źródeł prawa RP, czyli Konstytucji RP, ustaw, ratyfikowanych umów międzynarodowych, rozporządzeń (art. 87 ust. 1 Konstytucji RP) oraz aktów prawa miejscowego (art. 87 ust. 2 Konstytucji RP), a także – z racji członkostwa RP w Unii Europejskiej – aktów prawa UE. Obowiązek przestrzegania prawa odnosi się również do zasad zawartych w aktach prawa powszechnie obowiązującego, które odwołują się poza system prawa, w tym zasad współżycia społecznego, zasady dobrych obyczajów kupieckich albo zasady słuszności²³. Ponadto wskazany obowiązek znajduje zastosowanie dopóty, dopóki przepis prawny nie zostanie pozbawiony mocy obowiązującej z punktu widzenia kształtowania indywidualnych i konkretnych praw oraz obowiązków obywatelskich, chyba że z reguły intertemporalnych wynika obowiązek ich stosowania również po ich formalnym uchyleniu.

Obowiązek przestrzegania prawa musi uwzględniać hierarchię aktów prawnych (np. wyższość ustawy nad rozporządzeniem wykonawczym), choć jednocześnie nie może mieć charakteru wybiórczego. Oznacza to, że obywatel nie ma możliwości stosować się do wyżej usytuowanych w tej hierarchii aktów prawnych, lekceważąc akty prawne położone niżej w hierarchii. W doktrynie prawa podkreśla się, że krąg adresatów tego obowiązku należałoby doprecyzować w świetle art. 37 Konstytucji RP, z którego wynika, że chodzi o podmioty znajdujące się pod władzą RP, a zatem o wszystkich, którzy przebywają na terenie państwa polskiego, a jeśli chodzi o obywateli polskich – również poza granicami tego państwa²⁴. Z oczywistych względów w ramach tych rozważań pomija się kwestię obowiązków osób prawnych i jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej.

Szczególnie istotne z punktu widzenia obywatela jest to, że aktualność tego obowiązku nie jest w żadnym razie uzależniona od subiektywnych ocen adresatów przepisów prawa, co oznacza istnienie omawianego obowiązku nawet

22 P. Winczorek, *Autorytet konstytucji*, w: tenże, *O państwie, prawie i polityce*, Warszawa 2012.

23 J. Oniszczyk, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Kraków 2000, s. 517–518.

24 M. Florczak-Wątor, *Komentarz do art. 83 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, red. P. Tuleja, Warszawa 2021, zbiór elektron. LEX.

w sytuacji, gdy obywatel nie zgadza się z rozwiązaniami prawnymi wprowadzonymi przez ustawodawcę. Co więcej, obywatel nie dokonuje subiektywnej oceny norm prawnych, bowiem jednostce nie przysługuje podmiotowe prawo do nieposzanowania norm, które uzna ona za niezgodne z Konstytucją RP. Istnienie takiego uprawnienia obywatela doprowadziłoby w istocie do sytuacji, w której każdy mógłby dowolnie decydować o tym, jakimi normami prawnymi jest związany. Pogląd taki jest nie do przyjęcia w demokratycznym państwie prawnym²⁵. Ponadto Konstytucja RP wyraźnie wskazuje, że jedynym podmiotem kompetentnym do orzekania o niezgodności norm prawa z Konstytucją RP jest Trybunał Konstytucyjny [TK] (art. 188 Konstytucji RP)²⁶.

Odnosząc się do subiektywnych aspektów obowiązków przestrzegania prawa, warto również wyraźnie wskazać, że nie ma znaczenia świadomość istnienia względnie treści obowiązującego przepisu prawa. W myśl znanej jeszcze z prawa rzymskiego paremii *ignorantia iuris nocet (ignorantia legis neminem excusat)* przyjmuje się w systemie prawnym istnienie fikcji powszechnej znajomości obowiązujących przepisów prawa. W konsekwencji nieznanie obowiązującej normy prawnej nie stanowi usprawiedliwienia dla jej nieprzestrzegania. Istnienie tego obowiązku uniemożliwia skuteczne powoływanie się na nieznanie prawa przez kogokolwiek²⁷. TK stwierdził, że:

przyjmuje się, że każdy obywatel zna obowiązujące i dotyczące jego sytuacji i zachowań prawo i nie może powoływać się na jego nieznanie dla uzasadnienia własnych działań albo zaniechań. Podważenie tej konwencji, a więc przyjęcie, że nieznanie prawa tłumaczyć może określone działania bądź zaniechania, prowadziłoby do negacji spójności i pewności prawa oraz do nieprzewidywalnych skutków w praktyce orzeczniczej²⁸.

- 25 A. Sakowicz, *Komentarz do art. 83 Konstytucji RP*, w: *Konstytucja RP*, t. 1–2: *Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, zbiór elektron. Legalis [dalej: Legalis].
- 26 Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego [dalej: TK] z 8 grudnia 2010 r., sugn. akt TS 104/10, Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego [dalej: OTK]-B 2011, nr 1, poz. 104.
- 27 B. Banaszak, M. Jabłoński, *Komentarz do art. 83 Konstytucji RP*, w: *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, red. J. Boć, Wrocław 1998, s. 148.
- 28 Wyrok TK z 12 listopada 2001 r., sygn. akt P. 2/2001, LexisNexis nr 355016, OTK 2001, nr 8, poz. 249.

Co więcej, w orzecznictwie TK wskazuje się, że obowiązek przestrzegania prawa będzie tylko wtedy efektywnie zrealizowany, jeśli zostanie sprzęgnięty z sankcją za jego nieprzeżeganie. Art. 83 Konstytucji RP nie przewiduje żadnej sankcji za naruszenie obowiązku przestrzegania prawa, jednak może ona się pojawić w konkretnych regulacjach generujących obowiązki obywatelskie. Zgodnie z tym poglądem, tam, gdzie przepisy nakładają na osoby fizyczne lub prawne obowiązki, winien się również znaleźć przepis określający konsekwencję niespełnienia obowiązku. Brak stosownej sankcji powoduje, że przepis staje się martwy, a niespełnianie obowiązku nagminne. Zważywszy, że art. 83 Konstytucji RP nakłada na każdego obowiązek przestrzegania prawa RP, można przyjąć, że w granicach zakreślonych przez Konstytucję ustawodawcy przysługuje swoboda określenia sankcji związanych z niedopełnieniem obowiązku²⁹. Nie oznacza to jednak samowoli ustawodawcy, bowiem nie może on stosować sankcji oczywiście nieadekwatnych lub nieracjonalnych albo niewspółmiernie dolegliwych, oderwanych od stopnia naganności zachowania jednostki w stosowaniu obowiązującego prawa³⁰.

Ta ostatnia konstrukcja, odnosząca się do stosowania sankcji za nieprzeżeganie przepisów prawa, znalazła również swoją egzemplifikację w postanowieniach Kodeksu postępowania cywilnego. Jak stanowi art. 274 § 1 k.p.c., za nieusprawiedliwione niestawiennictwo sąd skazuje świadka na grzywnę, po czym wezwie go powtórnie, a w razie ponownego niestawiennictwa skazuje go na ponowną grzywnę i może zarządzić jego przymusowe sprowadzenie. Tym samym sąd podejmie wobec świadka rygory określone w przepisie art. 274 § 1 k.p.c. (dwukrotne skazanie na grzywnę i ewentualnie zarządzenie jego przymusowego sprowadzenie), ale jedynie w przypadku nieusprawiedliwionego niestawiennictwa. Niestawiennictwo świadka na rozprawę musi być jednak poprzedzone skutecznym wezwaniem go w takim charakterze³¹. Rozwiązanie to stosuje się odpowiednio do świadka, który oddalił się bez zezwolenia przewodniczącego. Jednak świadek w ciągu tygodnia od dnia doręczenia mu posta-

29 Wyroki TK z 18 kwietnia 2000 r., sygn. akt K 23/99, OTK 2000, nr 3, poz. 89; 12 stycznia 1999 r., sygn. akt P 2/98, OTK 1999, nr 1, poz. 2.

30 Wyrok TK z 30 listopada 2004 r., sygn. akt SK 31/04, OTK-A 2004, nr 10, poz. 110.

31 Wyrok Sądu Apelacyjnego [dalej: SA] w Warszawie – III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z 24 stycznia 2019 r., sygn. akt III APA 37/18, Legalis.

nowienia skazującego go na grzywnę lub na pierwszym posiedzeniu, na które zostanie wezwany, może usprawiedliwić swe niestawiennictwo. W przypadku usprawiedliwienia niestawiennictwa sąd zwolni świadka od grzywny i przymusowego sprowadzenia (art. 275 k.p.c.). Usprawiedliwienie nieobecności na rozprawie, dokonane *post factum*, nie może stanowić argumentu podważającego prawidłowość skazania strony na grzywnę, prowadzić może bowiem jedynie do zwolnienia jej od prawidłowo na nią nałożonej grzywny. Usprawiedliwioną przyczyną nieobecności świadka może być jego choroba (potwierdzona zaświadczeniem wystawionym przez lekarza sądowego), ważny wyjazd służbowy lub poważny wypadek losowy. Do usprawiedliwienia świadek powinien też przedłożyć dowody na potwierdzenie zaistnienia powyższych przyczyn niestawiennictwa³².

Podobnie za nieuzasadnioną odmowę zeznań lub przyrzeczenia sąd, po wysłuchaniu obecnych stron co do zasadności odmowy, skaże świadka na grzywnę (art. 276 § 1 k.p.c.). Legitymacja do zaskarżenia postanowienia o skazaniu świadka na grzywnę przysługuje tylko jemu. Przesłanką dopuszczalności zażalenia jest pokrzywdzenie orzeczeniem. Nie ulega wątpliwości, że skazaniem na grzywnę może być pokrzywdzona tylko osoba wskazana w sentencji takiego postanowienia³³. Niezależnie od powyższej grzywny sąd może nakazać aresztowanie świadka na czas nieprzekraczający tygodnia. Sąd uchyli areszt, jeżeli świadek złoży zeznanie lub przyrzeczenie albo jeżeli sprawę ukończono w instancji, w której dowód z tego świadka został dopuszczony.

W konsekwencji niewłaściwe, wynikające ze złej woli zachowanie osoby, która ma status świadka spotyka się nie tylko z sankcją rozsianą (związaną z krytyką społeczną określonych postaw), ale również z sankcją prawną, która z reguły ogranicza przypadki unikania tego obowiązku. Nie oznacza to jednak, że zawsze świadkowie wypełniają swoje obowiązki, aczkolwiek obstrukcja często przybiera postać niepozwalającą na zastosowanie sankcji prawnej (np. świadkowie twierdzą, że nie pamiętają określonych faktów).

32 Postanowienie SA w Rzeszowie – I Wydział Cywilny z 8 lutego 2013 r., sygn. akt I ACz 28/13, Legalis.

33 Postanowienie Sądu Okręgowego w Gliwicach – III Wydział Cywilny Odwoławczy z 7 listopada 2017 r., sygn. akt III Cz 1455/17, Legalis.

Obowiązki świadka jako elementy składowe roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym

Budując wzorzec roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym, należy zwrócić uwagę, iż prawidłowa postawa osoby w tej roli jest uwarunkowana realizacją całego agregatu obowiązków, które są wzbogacone w prawa świadka skoncentrowane na zrekompensowaniu kosztów udziału w sprawie oraz utraconego z tego powodu zarobku. Ze względu na ograniczone ramy opracowania, problemy odnoszące się do praw świadka w postępowaniu cywilnym zostaną pominięte, ponieważ nie mają zasadniczego znaczenia dla tworzenia wzorca tej roli społecznej.

Kodeks postępowania cywilnego wprowadza zasadę, że nikt nie ma prawa odmówić zeznań w charakterze świadka (art. 261 § 1 k.p.c.). Wyjątkiem są jedynie wyraźne wyłączenia wynikające wprost z postanowień ustawy procesowej. Należy podkreślić, odnosząc się do wcześniejszych rozważań, że obowiązek składania zeznań w charakterze świadka stanowi ustawowy obowiązek natury społecznej, który ciąży na każdym obywatelu. Na obowiązek ten składają się trzy elementy: a) obowiązek osobistego stawienia się w sądzie na wezwanie sądu w oznaczonym terminie; b) obowiązek składania zeznań; c) obowiązek złożenia przyrzeczenia.

W ramach pierwszego każdy, kto został wezwany przez sąd do stawienia się w charakterze świadka, obowiązany jest stawić się w sądzie w oznaczonym terminie. Świadek pozostaje do dyspozycji sądu aż do czasu wyraźnego zwolnienia go przez przewodniczącego z tego obowiązku (art. 273 § 2 k.p.c.). Jak już wskazano, nieobecność na przesłuchaniu świadek może usprawiedliwić ważnymi przeszkodami życiowymi (np. chorobą, urlopem, wyjazdem służbowym). Świadka, który nie może się stawić na wezwanie z powodu choroby, niepełnosprawności lub innej niedającej się usunąć przeszkody, przesłuchuje się w miejscu jego pobytu, jeżeli nie może go opuścić (art. 263 k.p.c.).

Kodeks postępowania cywilnego wskazuje w art. 259 k.p.c. osoby, które nie mogą być świadkami, w tym osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń (art. 259 pkt 1 k.p.c.). Jeżeli sąd poweźmie wątpliwość co do zdolności spostrzegania lub komunikowania spostrzeżeń przez świadka, może zarządzić przesłuchanie go z udziałem biegłego lekarza lub psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić (art. 272¹ k.p.c.). Niezdolność wskazana

w tym przepisie dotyczy zarówno samego procesu spostrzegania określonych faktów, zdarzeń, stanów z racji czy to niepełnosprawności fizycznej (np. bardzo słabego wzroku, głuchoty), czy przypadłości lub ograniczeń natury psychicznej (np. zamroczenia, obniżonej percepcji), a także problemu przekazania innej osobie tych spostrzeżeń (np. z powodu głębokiego autyzmu, choroby psychicznej, znacznego upośledzenia). Należy dodać, że dla weryfikacji omawianej przesłanki wyłączenia możliwości bycia świadkiem istotny jest aktualny stan tej osoby. Podkreślił to również Sąd Najwyższy [SN], wskazując, że owa niezdolność musi być faktyczna i aktualna w czasie. Jeśli ustąpił stan odurzenia, to nie ma przeszkód do przesłuchania danej osoby jako świadka³⁴. Jak podkreśla się w orzecznictwie, do oceny wiarygodności zeznań świadka istotne jest nie to, czy świadek jest uzależniony od narkotyków, ale ewentualność składania zeznań w stanie głodu narkotycznego, ten bowiem powoduje skłonność świadka do uległości wobec osoby żądającej zeznań. Narkotyk miękki nie daje objawów abstynencyjnych, zatem nie ma znaczenia dla rzekomego wymuszenia zeznań ze świadka³⁵. Podobnie sam fakt leczenia psychiatrycznego świadka nie może automatycznie przesądzać o niewiarygodności jego zeznań, zwłaszcza w sytuacji, w której nie stwierdzono u niego występowania tych chorób, które były przyczyną przeprowadzenia leczenia szpitalnego, a ponadto wtedy, gdy opinia biegłych nie stwarza podstaw do zakwestionowania zeznań świadka³⁶. Nie ulega wątpliwości, że osoba ubezwłasnowolniona, jeżeli wykazuje odpowiedni poziom percepcji i komunikatywności, może również być świadkiem. Oczywiście w każdym z przypadków, gdy zachodzą wątpliwości co do stanu umysłu lub stanu fizycznego świadka, sąd może zażądać zaświadczenia lekarskiego albo zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego o specjalności adekwatnej do stanu tej osoby.

Kolejność przesłuchania świadków wyznacza przewodniczący. Czyni to w taki sposób, aby składane zeznania stanowiły właściwy ciąg logiczny i pozwoliły na uzyskanie optymalnej wiedzy co do faktów istotnych dla rozstrzygnięcia

34 Wyrok Sądu Najwyższego [dalej: SN] z 7 września 2000 r., sygn. akt I CKN 872/00, Legalis.

35 Wyrok SA w Krakowie z 15.11.2000 r., sygn. akt II AKa 197/00, KZS 2000, nr 12, s. 27.

36 Wyrok SN z 11 stycznia 1980 r., sygn. akt III KR 358/79, Legalis.

sprawy. Świadkowie, którzy nie złożyli jeszcze zeznań, nie mogą być obecni przy przesłuchaniu innych świadków (art. 264 k.p.c.). Ten mechanizm ma przeciwdziałać wzajemnemu wpływaniu przez świadków na treść swoich zeznań, nie tylko ze złej woli, ale również z uwagi na siłę sugestii.

Idąc dalej – świadek wezwany przez sąd ma obowiązek ustnego składania zeznań przed tym sądem. Jednak zgodnie z art. 271¹ k.p.c. świadek składa zeznanie na piśmie, jeżeli sąd tak postanowi. W takim przypadku składa on przyrzeczenie przez podpisanie tekstu przyrzeczenia. Jest on obowiązany złożyć tekst zeznania w sądzie w terminie wyznaczonym przez sąd. Jednak w odniesieniu do osób małoletnich zeznania pisemne nie powinny być stosowane, nie tylko ze względu na brak swobody wypowiedzi pisemnej na wczesnym etapie rozwoju (np. wiek przedszkolny i wczesnoszkolny), ale także z uwagi na dużą podatność na manipulację ze strony osób dorosłych, co stosowanie pisemnej formy zdecydowanie ułatwia, pozwalając na zmanipulowanie oświadczenia małoletniego świadka zgodnie z oczekiwaniami tej strony postępowania, która ma na niego największy wpływ.

Sąd ma wobec świadka wiele istotnych obowiązków informacyjnych, ponieważ nie tylko niedopełnienie obowiązku pouczenia świadka o odpowiedzialności za składanie fałszywych zeznań, ale również o przysługujących mu uprawnieniach odmowy składania zeznań lub udzielenia odpowiedzi na poszczególne pytania, w sytuacjach wskazanych w Kodeksie karnym uchyla karalność fałszywych zeznań³⁷. Świadek ma obowiązek zeznawać zgodnie z prawdą, ale to oczywiste stwierdzenie nie rozstrzyga wszystkich problemów, które odnośnie do zeznań świadka (również małoletniego) pojawiają się w praktyce. Przede wszystkim występowanie w charakterze świadka nie oznacza, że można mówić absolutnie wszystko, zwłaszcza jeśli są to wypowiedzi mogące godzić w dobra osobiste innych osób³⁸.

W tym przypadku trzeba zwrócić uwagę również na odmiennność dwóch sytuacji, gdy świadek nie przedstawia prawdziwych faktów. Pierwszą z nich jest ta, gdy świadek kłamie, aby zmanipulować wynik procesu, a drugą jest sytuacja,

37 Wyrok SN – Izba Karna z 3 czerwca 2002 r., sygn. akt III KKN 342/99, Legalis.

38 Wyrok SA w Warszawie – I Wydział Cywilny z 26 lutego 2015 r., sygn. akt I Aca 1292/14, Legalis.

gdy świadek jest przekonany, że mówi prawdę, choć w rzeczywistości fakty były inne (np. ze względu na zaburzenia pamięci). Mimo że w obu przypadkach świadectwo to jest zupełnie nieprzydatne, jedynie w pierwszym przypadku świadek powinien ponieść odpowiedzialność karną za fałszywe zeznania, choć odrębnym problemem – wykraczającym poza ramy opracowania – jest udowodnienie intencji i rzeczywistego stanu pamięci świadka.

W tym zakresie równie istotne znaczenie mają ograniczenia podmiotowe odnoszące się do składania zeznań przez świadka. Ze względu na więzy osobiste łączące świadka z jedną ze stron procesowych, które mogą prowadzić do wewnętrznej rozterki świadka pomiędzy obowiązkiem mówienia prawdy a względami uczuciowymi, Kodeks postępowania cywilnego przyznaje, na zasadzie wyjątku, prawo odmowy zeznań niektórym osobom, a mianowicie: małżonkom stron (nawet jeśli małżeństwo jest obciążone przeszkodą np. bigamią), wstępnym stron (rodzicom, dziadkom, pradziadkom itd.), zstępnym stron (dzieciom, wnukom, prawnukom itd.), rodzeństwu (także przyrodniemu), powinowatym w tej samej linii lub stopniu oraz osobom pozostającym ze stronami w stosunku przysposobienia (art. 261 § 1 k.p.c.). Ze względu na znaczenie emocjonalne tej sytuacji prawo odmowy zeznań trwa po ustaniu małżeństwa lub rozwiązaniu przysposobienia. Należy przy tym podkreślić, że bycie członkiem rodziny strony nie dyskredytuje automatycznie wiarygodności zeznań świadka³⁹. W tym przypadku nie można dokonywać wykładni rozszerzającej tego uprawnienia na osoby pozostające w faktycznym wspólnym pożyciu (konkubentów).

Jednak odmowa zeznań nie jest dopuszczalna w sprawach o prawa stanu, z wyjątkiem spraw o rozwód (art. 261 § 1 *in fine* k.p.c.). W doktrynie podkreśla się, że chodzi o sprawy dotyczące ustalenia lub zmiany stanu cywilnego człowieka wynikającego z urodzenia, pozostawania w więzach małżeńskich oraz w stosunku przysposobienia. Z pewnością to ograniczenie jest słuszne, ponieważ w sprawach tego rodzaju, mających zasadnicze znaczenie dla tożsamości człowieka, członkowie rodziny mają wiedzę o kluczowym znaczeniu. Na gruncie procesu cywilnego chodzi przede wszystkim o postępowanie w sprawach małżeńskich (z wyjątkiem spraw o separację, która nie ma wpływu na stan cywilny małżonka) oraz

39 Wyrok SA w Krakowie – I Wydział Cywilny z 21 kwietnia 2015 r., sygn. akt I Aca 171/15, Legalis.

postępowanie w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi. Z kolei w postępowaniu nieprocesowym chodzi o sprawy o przysposobienie oraz sprawy o uznanie za zmarłego i o stwierdzenie zgonu. Sprawy o rozwód zostały wyjęte z tego katalogu zapewne ze względu na swój często konfliktowy przebieg, wpływający destrukcyjnie na więzy rodzinne, zwłaszcza jeżeli członkowie rodziny poprzez swoje zeznania musieliby się opowiedzieć po stronie jednego z małżonków⁴⁰.

Ustawodawca, obok prawa odmowy zeznań, wprowadza instytucję polegającą na prawie świadka do odmowy odpowiedzi na zadane mu pytanie. Z prawa tego świadek może skorzystać, jeżeli 1) zeznanie mogłoby narazić jego lub jego bliskich, wymienionych w art. 261 § 1 k.p.c., na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową; 2) zeznanie miałoby być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej; 3) jest duchownym – co do faktów powierzonych mu na spowiedzi (art. 261 § 2). W odniesieniu do małoletnich znajdzie w praktyce zastosowanie jedynie pierwsza ze wskazanych przesłanek. Warto dodać, że pojęcie hańby odnosi się do sytuacji, gdy zachowanie danej osoby, np. naganne moralnie, spotyka się z negatywną oceną środowiska, w którym osoba ta żyje, pracuje itd. Okoliczności te podlegają ocenie sądu, który powinien brać pod uwagę specyfikę tego środowiska, panujące w nim normy zachowania i inne istotne przesłanki w konkretnym stanie faktycznym.

Do obowiązków świadka należy również złożenie przyrzeczenia, według roty przewidzianej w art. 268 k.p.c. Jeżeli świadek ma składać zeznania, odbiera się od niego przyrzeczenie, po pouczeniu go o znaczeniu tego aktu. Przyrzeczenie powinno być złożone bezpośrednio przed samymi zeznaniami (przyrzeczenie promisoryjne), niedopuszczalnym jest jego złożenie po zakończeniu przesłuchania (przyrzeczenie asertoryjne). Osoby głuchonieme składają przyrzeczenie przez podpisanie tego tekstu lub przy pomocy biegłego (art. 269 § 2 k.p.c.). Jednocześnie nie składają przyrzeczenia małoletni, którzy nie ukończyli 17 lat, a także osoby skazane prawomocnym wyrokiem za fałszywe zeznania. Wyłączenie małoletnich w zakresie obowiązku złożenia przyrzeczenia jest zasadne ze względu na rozwój psychiczny i moralny dzieci, które do pewnego okresu swojego życia nie pojmują istoty czynności o charakterze abstrakcyjnym, zobowiązań natury moralnej i podobnych. Świadkowie mogą również być za zgodą

40 K. Flaga-Gieruszyńska, *Komentarz do art. 261 k.p.c.*, w: A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022.

stron zwolnieni przez sąd od złożenia przyrzeczenia (art. 267 k.p.c.). Moc dowodowa zeznań świadka przesłuchanego bez odebrania przyrzeczenia jest taka sama jak w przypadku, gdy świadek takie przyrzeczenie złożył. W konsekwencji zeznania świadka przesłuchanego po odebraniu przyrzeczenia nie korzystają ze swoistego domniemania zgodności z prawdą. W istocie odebranie przyrzeczenia ma na celu podkreślenie wagi i znaczenia zeznań świadka, ale nie przesądza o wiarygodności zeznań, które powinni być oceniane zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów (art. 233 k.p.c.). Stanowi to swoistą presję na tę osobę w celu składania przez nią prawdziwych zeznań. Stąd też zasadą jest przesłuchiwanie świadka po odebraniu przyrzeczenia⁴¹.

Reasumując, kreując wzorzec roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym, należy wziąć pod uwagę wszystkie powinności składające się na prawidłowe kształtowanie postawy osoby, która została wezwana do złożenia zeznań w organie sądowym. Zaniechanie choćby jednego ze wskazanych obowiązków bez usprawiedliwienia decyduje o niespełnieniu narzuconej przez prawo roli społecznej.

Spełnianie obowiązków przed sądem cywilnym przez małoletnich

Warto zauważyć, że socjalizacja dzieci i młodzieży odnosi się nie tylko do wykonywania określonych ról społecznych w dorosłym życiu, ale również do ich odgrywania przed osiągnięciem pełnoletności. Z tego względu warto zwrócić uwagę na kilka kwestii istotnych z perspektywy sytuacji, w której rolę społeczną świadka w postępowaniu sądowym musi wypełnić osoba małoletnia.

Mówiąc o zdolności spostrzegania lub komunikowania swoich spostrzeżeń jako przesłance bycia świadka w postępowaniu cywilnym, należy odnieść się właśnie do sytuacji dziecka jako świadka w postępowaniu cywilnym. Kodeks postępowania cywilnego nie wprowadza żadnych ograniczeń co do dolnej granicy wieku dziecka, które może zostać przesłuchane w charakterze świadka (z wyjątkiem spraw małżeńskich – art. 430 k.p.c.). Takie rozwiązanie wydaje się słuszne, ponieważ możliwość składania zeznań mających wartość dowodową zależy od rozwoju dziecka, jego inteligencji, komunikatywności i innych

41 A. Cudak, *Komentarz do art. 267 k.p.c.*, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. I–V: *Komentarz*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.

cech osobowości, które nie są ściśle przyporządkowane do określonego wieku. Nie ulega wątpliwości, że przesłuchanie dziecka powinno być przeprowadzone w taki sposób, aby nie wywarło to żadnej szkody dla rozwoju jego osobowości, a jednocześnie – aby uzyskać jak najwierniejszy przekaz posiadanych przez dziecko informacji. Należy przypomnieć, że dzieci do 17 lat również nie składają przyrzeczenia, o czym była mowa wyżej.

Jak zasygnalizowano, wyjątkiem od tych ogólnych zasad są reguły odnoszące się do postępowania w sprawach małżeńskich, ponieważ zgodnie z art. 430 k.p.c. małoletni, którzy nie ukończyli lat 13, a zstępni stron, którzy nie ukończyli lat 17, nie mogą być przesłuchiwanym w charakterze świadków. Ten bezwzględny zakaz uzasadniony jest wyjątkowym charakterem tego typu postępowań, gdzie ze względu na często bardzo osobisty charakter tego typu spraw, należy chronić w sposób szczególnie dobro małoletnich. Jednak zakaz ten nie wyłącza wysłuchania dziecka w tym postępowaniu (art. 216¹ k.p.c.). Sąd w procesie w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka ma obowiązek wysłuchać je (poza salą rozpraw), jeśli tylko jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala. Sąd powinien w miarę możliwości uwzględnić zdanie dziecka i jego rozsądne życzenia. W wypadku spraw rozwodowych, w szczególności jeśli władza rodzicielska albo sposób uregulowania kontaktów rodzica z dzieckiem są sporne, wysłuchanie dziecka jest obligatoryjne.

Osobnym problemem jest korzystanie przez małoletnich z praw przysługujących świadkom – przede wszystkim z prawa do odmowy zeznań i prawa odpowiedzi na poszczególne pytania. Na wstępie należy wskazać, że motywami bowiem skłaniające osobę bliską do odmowy zeznań mogą być różne, skorzystanie zaś z takiego prawa wyłącza posiadane przez nią wiadomości z materiału dowodowego sprawy, w żadnym natomiast razie nie uprawnia do wniosków niekorzystnych dla strony, na której żądanie świadek został powołany⁴². W orzecznictwie SN pojawiło się stanowisko, że decyzja o skorzystaniu z prawa odmowy zeznań należy do osoby, której przysługuje wymienione uprawnienie, także wtedy, gdy do dnia przesłuchania nie ukończyła 18 lat⁴³. Jedynie należy

42 Wyrok SN – Izba Cywilna z dnia 26 października 1971 r., sygn. akt I CR 446/7, Legalis.

43 Uchwała SN z 20 grudnia 1985 r., sygn. akt VI KZP 28/85, Legalis.

poczynić zastrzeżenie, że jeśli osoba małoletnia nie ma jeszcze należycie wyrobionych umiejętności oceny postępowania własnego i innych osób, a także ukształtowanej oceny związków uczuciowych i rodzinnych, treść udzielonego pouczenia o omawianych uprawnieniach powinna być jej przekazana w sposób odpowiednio dla niej zrozumiały, stosownie do jej wieku, rozwoju umysłowego oraz stopnia dojrzałości społecznej.

Reasumując, wypełnienie roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym przez małoletniego jest uzależnione w dużej mierze od właściwego podejścia przez sędziego do młodego człowieka, który musi złożyć zeznania w obcym miejscu wobec nieznanego człowieka w wysoce stresującej sytuacji.

Wnioski

Zarówno w rodzinie, jak i w szkole, na każdym etapie rozwoju i edukacji, muszą się pojawić treści odnoszące się do wykonywania różnych ról społecznych, również tych wyznaczonych statusem prawnym obywatela, na którego obowiązki nakłada zarówno Konstytucja RP, jak i poszczególne ustawy szczególne, w tym przepisy kształtujące przebieg postępowania cywilnego. Stanowi to z jednej strony gwarancję odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa prawnego opartego na świadomości, że istnieją normy prawne, które zapewniają ochronę prawną obywatelom i cudzoziemcom wchodzącym w orbitę danego systemu prawnego, a z drugiej – pokazuje, że nieprzestrzeganie prawa, również w relacjach z organami wymiaru sprawiedliwości, spowoduje nieuchronne zastosowanie adekwatnej sankcji, przymuszające do przyjęcia postawy obywatelskiej pożądaną przez organy państwa i otoczenie społeczne.

Trafnie wskazuje się, że rozmawiając z dziećmi i młodzieżą o realizacji obowiązków obywatelskich, należy pamiętać, że osiągnięcie określonych i założonych celów społecznych następuje nie z chwilą ustanowienia odpowiednich norm prawnych, ale z wejściem ich w życie, a jednocześnie wywołuje oczekiwane skutki, o ile jest konsekwentnie przestrzegane i stosowane. Jeśli więc państwo jest wspólnym dobrem wszystkich obywateli, działa ono zgodnie z ich interesem, a prawo jako regulator stosunków społecznych, politycznych i ekonomicznych jest tworzone w sposób demokratyczny, to naturalnym obowiązkiem wszystkich jest prawa tego przestrzegać. Od tego obowiązku także nikt zwolniony być nie może i również Konstytucja nie przewiduje w tym względzie

żadnych wyjątków⁴⁴. Odnosi się to również do roli społecznej świadka w postępowaniu cywilnym, mającej kluczowe znaczenie dla poziomu bezpieczeństwa prawnego obywateli poszukujących ochrony prawnej przed sądem, opierając się na zasadzie prawa do sądu.

Z tego powodu należy podkreślić, że z perspektywy prawnika procesualisty szczególnie istotne jest prowadzenie procesu socjalizacji dzieci i młodzieży poprzez pokazywanie konkretnych ról społecznych, z którymi nieuchronnie większość obywateli się zetknie w życiu rodzinnym i zawodowym, takich jak akt głosowania, kontakt z Policją (choćby na gruncie Prawa o ruchu drogowym) czy też – co z punktu widzenia tych rozważań jest szczególnie istotne – udziału w jakiegokolwiek roli w postępowaniu sądowym. Tylko w ten sposób dojdzie do popularyzacji odpowiedniej postawy obywatelskiej, ale również pozwoli na wytworzenie mechanizmów obronnych u dzieci i młodzieży na całe życie, stosowanych przeciwko tym obywatelom, którzy nie przestrzegając prawa, godzą w ich dobra chronione.

Streszczenie: Autorki przedstawiają wzorzec świadka w postępowaniu cywilnym jako jednej z ról społecznych, które powinny zostać wykształcone w toku procesu socjalizacji dzieci i młodzieży. W toku edukacji w rodzinie i w szkole dokonuje się socjalizacja młodego człowieka, który nabywa umiejętności odgrywania ról społecznych w relacji z innymi osobami (małżeństwo, rodzicielstwo, bycie członkiem określonej społeczności rówieśniczej, etc.), a także w relacji z organami państwa (w tym organami wymiaru sprawiedliwości). Jedną z takich ról, z którą zmierzy się większość obywateli z uwagi na powszechność społecznych stosunków o charakterze cywilnoprawnych jest rola świadka w postępowaniu cywilnym. W opracowaniu wskazano zasadnicze elementy, które pozwalają na uznanie, że rola ta jest przez daną osobę wypełniana prawidłowo. Jednocześnie prowadząc rozważania w oparciu o zasadniczy obowiązek obywatelski, wyrażony w Konstytucji, jakim jest przestrzeganie przepisów prawa, wskazano, które z aspektów statusu świadka powinny być szczególnie akcentowane w toku socjalizacji młodego pokolenia. W tym zakresie wskazano przede wszystkim obowiązek stawienia się w sądzie, obowiązek złożenia przyrzeczenia oraz obowiązek składania zeznań.

Słowa kluczowe: wzorzec świadka, socjalizacja, obywatel, postępowanie cywilne.

44 W. Skrzydło, *Komentarz do art. 83 Konstytucji RP*, w: tenże, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2013, Lex.

Bibliografia

Źródła

- Postanowienie Sądu Apelacyjnego [SA] w Rzeszowie – I Wydział Cywilny z 8 lutego 2013 r., sygn. akt I ACz 28/13, Legalis.
- Postanowienie Sądu Okręgowego [SO] w Gliwicach – III Wydział Cywilny Odwoławczy z 7 listopada 2017 r., sygn. akt III cz 1455/17, Legalis.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego [TK] z 8 grudnia 2010 r., sygn. akt TS 104/10, OTK-B 2011, Nr 1, poz. 104.
- Uchwała Sądu Najwyższego [SN] z 20 grudnia 1985 r., sygn. akt VI KZP 28/85, Legalis.
- Wyrok SA w Krakowie – I Wydział Cywilny z 21 kwietnia 2015 r., sygn. akt I Aca 171/15, Legalis.
- Wyrok SA w Krakowie z 15 listopada 2000 r., sygn. akt II AKa 197/00, KZS 2000, nr 12, s. 27.
- Wyrok SA w Warszawie – I Wydział Cywilny z 26 lutego 2015 r., sygn. akt I Aca 1292/14, Legalis.
- Wyrok SA w Warszawie – III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z 24 stycznia 2019 r., sygn. akt III APA 37/18, Legalis.
- Wyrok SN – Izba Cywilna z 26 października 1971 r., sygn. akt I CR 446/7, Legalis.
- Wyrok SN – Izba Karna z 3 czerwca 2002 r., sygn. akt III KKN 342/99, Legalis.
- Wyrok SN z 11 stycznia 1980 r., sygn. akt III KR 358/79, Legalis.
- Wyrok SN z 7 września 2000 r., sygn. akt I CKN 872/00, Legalis.
- Wyrok TK z 12 listopada 2001 r., sygn. akt P. 2/2001, LexisNexis nr 355016, OTK 2001, nr 8, poz. 249.
- Wyrok TK z 12 stycznia 1999 r., sygn. akt P 2/98, OTK 1999, nr 1, poz. 2.
- Wyrok TK z 18 kwietnia 2000 r., sygn. akt K 23/99, OTK 2000, nr 3, poz. 89.
- Wyrok TK z 30 listopada 2004 r., sygn. akt SK 31/04, OTK-A 2004, nr 10, poz. 110.
- Nowa podstawa programowa*, <https://podstawaprogramowa.pl>, dostęp 24.04.2023.

Opracowania

- Aktywność opiekuńczo-wychowawcza wobec współczesnych wyzwań*, red. A. Łuszczęński, I. Gumińska-Sagan, Lublin 2016.
- Arczewska M., *Społeczne role sędziów rodzinnych*, Warszawa 2009.
- Dziecko w historii – między godnością a zniewoleniem*, t. 2: *Godność jako źródło naszego człowieczeństwa*, red. E. J. Kryńska, Ł. Kalisz, A. Suplicka, Białystok 2022.
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1–5: *Komentarz*, red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Społeczeństwo międzywojenne: nowe spojrzenie*, seria: *Metamorfozy społeczne*, t. 10, red. J. Żarnowski, W. Mędrzecki, Warszawa 2015.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.

- Pierzchała K., *Socjalizacja dziecka w dysfunkcyjnej rodzinie*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis”, 2018, nr 12(2), s. 341–367.
- Podpowiadamy, jak realizować wartościowe lekcje wychowawcze*, <https://wklasie.uniwersytetdziedzi.pl/aktualnosci/podpowiadamy-jak-realizowac-wartosciowe-lekcje-wychowawcze>, dostęp: 20.04.2023.
- Praktyki obywatelskie Polaków*, red. J. Raciborski, Warszawa 2010.
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 2005.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 7, Warszawa 2013.
- Sobczak S., *Modele socjalizacji stosowane przez wychowawców w placówkach resocjalizacyjnych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J”, 30 (2017) nr 3, s. 59–75; DOI: 10.17951/j.2017.30.3.59.
- Tyłuś U., *Szkoła wobec uczniów z rodzin dysfunkcyjnych – problemy i wyzwania*, „Przełąd Pedagogiczny”, 2019, nr 2, 190–206.
- Zieliński A., Flaga-Gieruszyńska K., *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022.
- Zduniak A., *Socjalizacja w kontekście nowoczesnego społeczeństwa*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 56 (2013) nr 1 (221), s. 47–61.